
Karpiç'te 'Kandırılan' İhtilâlcî!

GÖKHAN ATILGAN

Giriş

İktidar perspektifine sahip olan bir siyasal hareketin, içinde yaşadığı ülkenin tarihsel süreçlerini ve sınıf ilişkilerini analizi, onun iktidar stratejisini koşullandırır. O nedenle, tarihsel süreçlere ve sınıf analizlerine yönelik siyasal tartışmalar, ilk bakışta sezilemese bile, doğrudan doğruya iktidar stratejileriyle bağlantılı tartışmalardır. Türkiye sol hareketinin 1960'lı yıllarda başlıca gündemini oluşturan tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizleri, bu açıdan düşünüldüğünde muazzam derslerle doludur. Derslerle dolu bu dönem, günümüz Türkiye'sinde sosyal bilimler alanında çalışanların ilgi odaklarından biri durumundadır. Bununla birlikte dönemin sol hareketlerine yönelik araştırmalar ya tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizlerine odaklanmakta ve bunun iktidar stratejileriyle kopmaz ilişkisini ihmal etmekte, ya da belli başlı siyasal akımların iktidar stratejilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye tâbi tutarken bunları koşullandıran tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizlerini dışarıda bırakmaktadır. Geçmiş hakkında konuşmak, aynı zamanda, şimdi ve gelecek hakkında konuşmaksa, 1960'lı yıllarda oluşan önemli deneyimin her iki yanıyla da tartışılması, dahası, tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizleriyle

İktidar stratejileri arasındaki kopmaz bağın gösterilmesi, bu döneme ilişkin yoğun bir ilginin ortaya çıktığı günümüzde önem taşımaktadır.

Bu çalışma, 1960'lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinin TİP ve Millî Demokratik Devrim (MDD) ile birlikte üç ana akımından biri olan Yön-Devrim Hareketi'nin Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ve sınıfsal yapısına ilişkin analizleriyle iktidar stratejisi arasındaki ilişkiyi kısmen çözümlemeyi amaçlıyor. Kısmen; çünkü, Yön-Devrim Hareketi gibi, Türk-Osmanlı tarihine ilişkin son derece kapsamlı analizlere sahip olan ve iktidar stratejisini kimi deneyim ve arayışların ardından netliğe kavuşturan¹ bir akımın bütün temel tezleriyle siyasal pratikleri arasındaki ilişkileri ele almak bir dergi yazısının sınırlarından taşar. Bununla birlikte, bu ilişkinin, çok temel düğüm noktalarına odaklanılarak gösterilmesi mümkündür; ki mevcut çalışmanın amacı da budur.

Birinci bölümde, Yön-Devrim Hareketi'nin Kemalizme ilişkin saptamaları ve bu saptamalardan çıkardığı sonuçlar ele alınıyor. İşe buradan başlamak, akımın tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizlerindeki merkezi tezinin, Türkiye'nin sosyalizme gidişinin ancak "yarım bırakılmış Kemalist Devrimin tamamlanmasıyla" mümkün olabileceğini ileri sürmesinden kaynaklanıyor.

Bu merkezî tezin akımın iktidar stratejisini nasıl şekillendirdiği, ikinci bölümün konusu oluyor. Bu bölümde, Kemalizmin aslında sosyalizme doğru bir yol olduğunu ama dışsal güçler tarafından bu yolundan sapırıldığını söylemenin, aynı ilkelerle, aynı kadrolara dayanarak, fakat bu kez dışsal tesirleri etkisizleştirerek sosyalizme doğru bir yönelişin mümkün olduğunu öne sürmeyi mümkün kıldığı gösterilmeye çalışılıyor.

1) Yöncülerin Kemalizm hakkındaki temel tezleri

Yön-Devrim Hareketi, 1961 yılında, Türk siyasal hayatına sosyalizmin resmen girişini gerçekleştiren akımdır. Hareketin lideri Doğan Avcıoğlu, *Yön* dergisinin ilk sayısındaki başyazısını "Yirminci yüzyılın ikinci yarısında

¹ Yön-Devrim Hareketi, hem siyaset bilimi alanında çalışanlar hem de siyasetle ilgilenenler tarafından ilk elde "cuntacılık"la özdeşleştirilebiliyor ve bu akımın başından sonuna kadar iktidarı "cunta" yoluyla ele geçirmeyi hedeflediği düşünülebilir. Bunun bir peşin hüküm olduğunu düşünüyorum. Yön-Devrim Hareketi'nin, iktidar stratejisi bakımından bir dönemleştirme yapılarak incelenmesi gerektiği kanısındayım. Bu yöndeki bir çabam için bkz. (Atılğan, 2001).

az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir” diyerek bitirdiğinde, Türkiye’de uzun yıllar devam eden “sosyalizm tabusu”nu yıkmış oluyordu (Avcoğlu, 1961). Akım, varlık gösterdiği dönemin en azından belirli bir evresine kadar sosyalist fikirlerin yaygınlık kazanmasında da önemli bir rol oynadı. Marx’ın ve Marksizmin meşruiyet kazanması için ön safta dövüşenler de Yöncülerdi. Bu kadar değil: 1960’lı yıllarda Osmanlı-Türk tarihine, Türkiye’nin sınıfsal yapısına ve tarihsel süreçlerine ilişkin entelektüel tartışmaların başlatıcıları da onlardı. *Yön* dergisinin sayfaları, bu konulara ilişkin araştırma ve tartışmalarla doludur. Bu dergide savunulan, tartışmaya açılan fikirlere yönelik eleştirilerin yekûnu da hayli kabanktır.

Türk siyasal hayatının son derece karmaşık ve önemli bir döneminde sosyalizmin bayraktarlığını yapan, Türkiye’nin iktisadi ve toplumsal tarihine ilişkin analizlere öncülük eden bir siyasal akımın adının, bugün, sosyalizmle ilişkilendirilerek anılmıyor oluşu, dahası siyasal alandaki fiili etkinliğinin 1971 yılında aniden silinmiş olması, elbette birtakım rastlantılarla ve sonraki sosyalist kuşakların kadirbilmezliğiyle açıklanamaz. Bu durum, üç temel şeyle ilgilidir: Birinci olarak, akımın, 1971 Martı’nda gerçekleştirdiği iktidar denemesinin kesin bir yenilgiyle sonuçlanmasıyla: Yön-Devrim Hareketi, on yıllık siyasal serüveninin son döneminde devlet iktidarını ele geçirmeye teşebbüs etmiş ve buna çok yaklaşmıştı. Fakat bu deneme, Yöncülerin umduğu gibi sonuçlanmadı ve hepsi tutuklanarak siyasi bakımdan etkisizleştirildiler. İkinci olarak, bu yenilgiye yol açan siyasal pratiğin nitelikleriyle: Yön-Devrim Hareketinin yenilgisi, iktidarı ele geçirme stratejisini temel toplumsal sınıfların dışında, tarihen ilerici bir rol biçtikleri ordu ve devletteki ana eğilimler üzerinden kurmasından kaynaklanıyordu. Kitlelerle herhangi bir organik bağları yoktu. Yenilgiye uğradıklarında, gerilerinde yalnızca onlara güven ve saygı duyan birkaç subay ile aydın kalmıştı. Bir siyasal hareketin, sevgi, saygı, takdir gibi ruhanî bir mirasla varlığını sürdürmesi ise imkânsızdı. Üçüncü olarak da, bu türden siyasal pratikleri koşullandıran tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizleriyle: Yöncüleri, sınıflar üstü bir iktidar mücadelesine yönelten şey, doğrudan doğruya Türkiye’ye ilişkin sınıf ve tarihsel süreç analizleriydi. Türkiye’nin, Mustafa Kemal’le birlikte girdiği devrimci yoldan çıkışını, onun etrafındaki ihtilâlcî kadroların aklının bazı kurnaz ve çıkarıcı çevreler tarafından çelinmesine bağlamak, elbette ki tarihin itici gücünü asker ve sivil ilerici

aydınlarla gerici ve çıkarıcı kesimler arasındaki çelişkilerde görmek anlamına geliyordu. Öyleyse, tarihen ilerici olan asker ve sivil aydınlar gerici tesirlerden kurtarılıp ilerici fikirlerle donatılırlarsa, tarihin akışı normal seyrine dönebilirdi. Yön-Devrim Hareketini, ordu ve bürokrasi içinde örgütlenmeye yönelten şey, işte bu tarih ve toplum teziydi.

Şimdi bu tezin eleştirel bir çözümlemesine geçebilir, yol açtığı siyasal sonuçları ortaya koyabiliriz.

Yön-Devrim Hareketi, bütün enerjisini iktidarı ele geçirmek için seferber ettiği 1969 Sonbaharı'ndan itibaren, Türkiye için öngördüğü devrimin programını da hazırlamaya başlamıştı. Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim* gazetesinde oldukça sistematik bir şekilde ve etraflıca bir alanı hesaplayarak yazdığı yazılarının toplamından oluşan bu programın uygulanma şartları, iktidarın devrimci bir değişikliğe uğratılmasıyla mümkün olabilecekti. *Yön* yıllarında "Millî Demokratik Devrim" daha sonra ise "Ulusal Kurtuluş Devrimi" olarak adlandırılan² bu devrim, Mustafa Kemal'in başlattığı, fakat yarım kalmış devrimci hamlenin tamamlanması olarak tasarlanmıştı. Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle: "Mustafa Kemal'in başlattığı ulusal kurtuluş devrimi, yarı yolda bırakılmış ve yolundan saptırılmıştır. Söz konusu olan Atatürk'ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmektir" (1970a).

Acaba Yöncüler, Türkiye'nin sosyalizme geçişi için zorunlu saydıkları programlarının uygulanmasının ön şartı olarak gördükleri ulusal kurtuluş devrimini, neden Kemalist hareketin bir devamı, onun bir tamamlanması olarak görüyorlardı? Bu sorunun cevabı, Yön Hareketinin Kemalizme ilişkin analizlerinden çıkarılabilir. Yöncülerin Kemalizm analizi, başlıca üç kurucu ögeye sahipti.

Bu kurucu öğelerden ilki, Yöncüler açısından, Kemalizmin, Osmanlı-Türk tarihi içinde, apayrı bir yere sahip olmasıdır. Yöncülere göre, "Türkiye'nin

² "Millî Demokratik Devrim" tezi, Türk siyasal hayatında, genellikle Mihri Belli ve çevresi ile birlikte anılır. Bununla birlikte, tezin adı ve içeriği konusundaki ilk ve temel adımlar Türkiye'de Doğan Avcıoğlu tarafından atılmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun, bu adlandırmayı daha sonraları kendi grubunun dilinden çıkarmış olması, ordu ve devlet yönetiminin kilit noktalarındaki kesimler nezdinde komünist olduğu bilinen Mihri Belli ile arasındaki her türlü ilişki ve söylemsel benzerliği ortadan kaldırma "gerekliliği" ile ilgilidir.

son yüzyıllık tarihi', bir zinde güçler tarihi"ydi (1970c). "Zinde güçler" olarak adlandırılan kesimler ise, asker ve sivil aydınlardan oluşan zümreydi (1970b). Türkiye'nin "çağdaş uygarlık" hedefine ulaşması yönündeki bütün çabaları gösteren temel kuvvet buydu. Bununla birlikte, Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi aydınlardan temsil ettiği bu zümre, "çağdaş uygarlık" hedefine ulaşmanın ancak toplumun iktisadi yapısında gerçekleştirilecek köklü değişikliklerle mümkün olduğunu görememişlerdi. Yöncüler açısından, Atatürk'ün ayırt edici yanı işte burada yatıyordu: Çağdaş uygarlığa ulaşabilmek için köklü bir düzen değişikliğinin şart olduğunu gören ilk Türk aydını oydu. Yine Doğan Avcioğlu'nun sözleriyle: "İlk kez Atatürk 'feodal yapı üzerine sanayi uygarlığı aşılanamaz. Uygarlığa giden yol, içeride düzen değişikliğini gerektirir' tezini açıkça ortaya koymuştur" (1969b).

Kemalizm, hiçbir zaman ülkedeki mevcut iktisadi ve sosyal yapının egemenleriyle hesaplaşmaya girmedi. Tersine Mustafa Kemal, yıkılmakta olan bir imparatorluğun yıkıntıları arasından inşa etmeye çalıştığı ulus-devleti dünya kapitalist sisteminin içine dahil etmek istemişti. Doğan Avcioğlu'nun, Atatürk'e atfen, ancak kaynak göstermeksizin yazdığı tümcedeki "sanayi uygarlığı" hedefi ancak bu anlamda doğrudu. Gelgelelim, Doğan Avcioğlu, Kemalizmi nasıl görmek istiyorsa öyle görüyor⁴, güncel politikanın diline nasıl tercüme etmek istiyorsa öyle tercüme ediyordu. Kemalizmin bütün deneyiminden çıkardığı sonucu şöylece özetlemişti: "Kemalist tez, kısaca bundan ibarettir: 'Bağımsızlık içinde, devrim yoluyla düzen değişikliğini gerçekleştirmek ve kısa sürede çağdaş uygarlığa ulaşmak'" (1969b). Bununla birlikte, az gelişmiş bir ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasının kapitalist bir yol izleyerek mümkün olamayacağını ve bunun da Kemalizmin doğasına ters olduğunu düşünen Doğan Avcioğlu ve arkadaşları, en azından kendi yaşadıkları döneme kadar uzanan evrede, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde hayli mesafe kat ettiğini, kapitalizme özgü sınıf ilişkilerini belirgin bir şekilde ortaya çıkardığını görüyorlardı.

³ Doğan Avcioğlu, bu satırları 1970'te yazmıştı.

⁴ Böyle demekle, gelişigüzel bir keyfiyeti imâ etmiyorum. Doğan Avcioğlu pek çok solcu-sosyalist Türk aydını gibi "Cumhuriyet ruhu" ile yetişmiş bir kişiydi. Kemalizme olan bağlılığı bir yandan bununla ilgiliydi. Ama öte yandan, onun ayırt edici bir yanı vardı: Türkiye'nin sosyalizme yönelmesinin ancak Kemalizme dayanarak mümkün olabileceğini, sosyalizmin Türkiye'de varlık gösterebilmesinin de Kemalizmle tarihî bir uzlaşma yapma şartına bağlı olduğunu savunması. Bu temel tez, sosyalizmin bağımsız bir işçi sınıfı hareketi ve düşüncesi olarak gelişimini ihtimâl dışı görmesi itibarıyla keyfî bir içerik taşıyordu.

Yöncülerin, Kemalizm tahlillerinin ikinci kurucu ögesi, anlamak istedikleri gibi anladıkları ve öylece anlattıkları Kemalizm ile ülkenin mevcut durumu arasında gördükleri tezatlıkla ilgiliydi. Yöncülerin görüş açısına göre, Kemalizmin “doğal” seyrini izlemesi, Türkiye’yi ister istemez sosyalizme götürecekti. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak, Kemalizmin ilkeleri, ülkenin kapılarını sosyalizme aralayacak nitelikteydi. Doğan Avcıoğlu bu konuda şunları söylemişti: “... sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz.” (1962b). İkinci olarak da, Kurtuluş Savaşına önderlik eden “ihtilâlcî kadro” sosyal kökenleri bakımından halkçı bir karakter taşıyordu; orta halli kimselerdi, savaş döneminde halk nasıl yaşıyorsa öyle yaşıyorlardı ve kurtuluşun ancak halk idaresiyle mümkün olabileceğine inanmışlardı. Avcıoğlu’nun bu konudaki yargısı şöyleydi: “Kuvayı Milliyeciler kurtuluşu halkçılıkta görüyorlardı. Halkçılık, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demektir. Bugün bu görüşün adına sosyalizm diyoruz.” (1962a).

Kemalist ilkelerin adlarıyla sosyalizm arasında kurulabilecek yakınlıklar ve hele de özdeşlikler, “eğer öyle olsaydı” türünden bir tarih yaklaşımına, dolayısıyla da bir bugün ve yarın kurgusuna götürür. Doğan Avcıoğlu’nun bugün ve yarın kurgusu, ona, “eğer halkçılık...”, “eğer devrimcilik...” diye başlayan bir dizi tümcecik kurma imkânı veriyordu, ve bu imkân, böylesi tümcecikleri “... Kemalizm Türkiye’yi sosyalizme götürürdü” teması etrafında birleştirmesini beraberinde getiriyordu. Fakat, örneğin Kemalist halkçılık ilkesi sermaye karşıtlığı, devletçilik de sosyalist bir iktisadi politikanın temel taşı niteliği taşısaydı, o zaman Kemalizm kendisi olmayan bir akım olurdu.

Öte yandan, halktan gelen aydınların zorunlu olarak içinden geldikleri sınıfların birer temsilcisi olmaları gerektiğini düşünmek, büsbütün tarih aşırı bir bakış açısıyla maluldür ve örneğin Margret Thatcher’ın bir bakkalın kızı olmasını ya da Süleyman Demirel’in fakir bir köylünün oğlu olmasını açıklayamaz.

Asker ve sivil aydın zümrenin tarihsel süreçlerde ve toplumsal gelişmede tayin edici role sahip olduğunu düşünen, bu zümrenin tarihinde de Kemalizmi bir parlama anı olarak gören Yön-Devrim Hareketinin Kemalizm

analizindeki üçüncü kurucu öge, “doğal” olarak sosyalizme yönelmesi gereken Kemalizm ve onun etrafında toplanan “ihtilâlcı kadro”nun Türkiye’yi neden aksi “yön”e doğru götürdüğünün açıklanmasıydı.

Bu açıklama tarzı iki düzeyde incelenebilir.

Önce, Yöncülerin “doğal olarak” sosyalizme ulaşması gerektiğini düşündükleri Kemalizmin doğal sonucuna neden ulaşamadığına ilişkin izahlarını görelim. Doğan Avcıoğlu bu durumu, Cumhuriyetin kuruluşuna öncülük eden aydınların “olmayacak hata”larına bağlar ve şöyle der:

Cumhuriyetten sonra iki büyük hata işledik. Dış düşman kovulduktan sonra, Türk köylüsünü ağa, eşraf ve tefeci baskısından kurtararak onu gerçekten milletin efendisi yapacak olan köklü bir toprak reformunu gerçekleştirmeyi unuttuk ... İkinci hata ekonomik politikanın seçilişinde oldu. Türk geleneği ve şartlar devletçiliği zorunlu kılıyordu. Halbuki biz milli bir kapitalizm kurmaya yöneldik (1965).

Metinden de izlenebileceği gibi, Doğan Avcıoğlu, Kemalizmin sosyalizme ulaşamayışını, her şeye muktedir olarak gördüğü asker ve sivil aydın zümrenin keyfiyetine ve olmayacak hatalarına bağlamaktadır. Bu zümre isterse milli bir kapitalizm kurmaya yönelir, isterse sosyalizme. Köklü bir toprak reformu yapmayı bir an unutacak olursa Türkiye farklı bir yöne gider, haurılarsa başka bir yöne. Ülkenin geleceğini tayin edecek ekonomik politikayı belirlemek de bu zümrenin keyfine bağlıdır. İster Türk geleneğine uyarak devletçi olur, ister gelenek dışı bir yol çizer...

Peki, “ihtilâlcı kadro”ya “özüne uygun reformlar”ı unutturan, bütün şartlar “doğru”sunu seçmeyi gerektirirken “yanlış”ı seçmeye yönelten faktörler nelerdi? Yöncülerin bu soruya verdikleri cevap(lar) Kemalizmin “doğal” yolundan çıkışını nasıl açıkladıklarını ikinci düzeyde görmeye yarayacaktır. Doğan Avcıoğlu’nun bu konudaki açıklamaları, 1961 yılından itibaren etrafına topladığı sayısız aydın arasında yer alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cevat Dursunoğlu, Cemal Hüsnü Taray gibi “idealist” cumhuriyet kadrolarının izlerini taşır.⁵ Onun aşağıdaki sözleri, hem tarih ve

⁵ Doğan Avcıoğlu’nun, bu kişilerle Atatürk’ün 24. ölüm yıldönümünde yaptığı açığoturum için bkz. (Yön, 1962). “Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi kurabildik mi?” başlıklı bu açık oturum, pek çok bakımdan enteresandır. Açığoturumda, “Atatürk’ün özlediği Türkiye”, “sosyalist Türkiye” olarak

toplum kavrayışını yansıtmaması bakımından hem de Cumhuriyet deneyiminden çıkardığı sonuçları yansıtmaması bakımından oldukça anlamlıdır:

Kurtuluş Savaşı sırasında, işgal kuvvetleri ve Saray ile işbirliği halinde yaşayan büyük iş çevreleri, 1924'te Ankara Palas'ı istila etti. ... Halktan kopuk Babiâli kadrosu, kadro yetersizliği yüzünden, Ankara'da idareye hakim oldu. Böylece başkentte, Karpiç ve Ankara Palas'ta boy gösteren halktan kopuk yeni bir sınıf ortaya çıktı. Arsa spekülasyonu aldı yürüdü (1962a).

Ankara Palas ve Karpiç, 1924'ten itibaren Şişli burjuvazisiyle ve Babiâli kadrosuyla dolmuştur. Şişli ihtilâlcî kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilâlcilerin iş hayauna atılmalarıyla pekleştirilmiştir (1964).

Toplumsal ilişkileri sınıflar arasındaki ilişki ve mücadele olarak kavramamanın, devlet yönetiminde bulunan asker ve sivil aydınları sınıflar üstü bir pozisyona yerleştirmenin sonuçları ortadadır: Hangi toplumsal sınıf, bu kesimle ilişkilerini iyi tutar, kız vermekten türlü davetlere kadar çeşitli yöntemlerle aklını çelmeyi başarırsa tarihsel süreçler o sınıf lehine gelişecektir. Oysa, tarihin bu türden idealist değil de materyalist bir kavrayışı bütün bu süreci bambaşka bir şekilde açıklayacaktır. Açmak gerekiyor.

Doğan Avcıoğlu'nun aslında bir çalışanlar iktidarı kurmaya niyetli ve buna muktedir gördüğü "ihtilâlcî kadro"nun Şişli burjuvazisi ve Babiâli kadrosu tarafından yoldan çıkarıldığını söylediği mekânlar olarak Ankara Palas ve Karpiç Lokantası, Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanının sahneleridir. Yakup Kadri, bu tarihi romanında, Neşet Sabit adlı bir gazeteci kılığında, Kurtuluş Savaşına önderlik eden kadroların savaş sonrası dönüşümlerini gözlemler. Bu gözlemler, birçok bakımdan ilginç ve çarpıcıdır. Romanın temel figürlerinden birisi Hakkı Bey'dir. Binbaşı Hakkı, cephelerde

hikâye edilir. Yakup Kadri. "O, sınıfsız toplum düzenine ulaşmak istiyordu. Sınıfsız toplum, tabii ki sosyalist bir idealdir" der ve ekler: "Devlet Başkanı olmuştu. Bir devlet Başkanı da sosyalistim. diyemezdi ya. Bu iş etrafındakilere düşüyordu." "Etrafındakiler'in, bu mühim vazifeyi neden yerine getiremediklerine ilişkin izahatı ise Cevat Dursunoğlu getirir: "... kadro inkılâpçıydı. ... Bu inkılâpçı kadroyu kadınlar yedi. Erenköy'den. Şişli'den kız aldılar. Osmanlı devrinin nâzır kızlarını aldılar. İnkılâpçı kadro, kendini onların havasına kattırdı."

çarptırırken sert ve keskin ruhlu bir idealisttir. Fakat, göğsünde kırmızı kurdelâli istiklâl madalyasıyla Ankara'ya dönüp Şirketi Meclisi İdare Reisi Emekli Miralay Hakkı Bey olduktan sonra bambaşka bir kişi haline gelmiştir. Hakkı Bey artık, Ankara'ya su tesisatı yapmak için gelmiş bir Alman sermaye grubunun temsilcileriyle elçilik binalarında “komisyon” pazarlıkları yapmakla, Ankara Palas'taki davetlerde seçkin bir yer edinmekle meşguldür. “Zafer” kavramının mahiyeti de Hakkı Bey için köklü bir dönüşüme uğramıştır. “Eski Millî Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de ... millî dâva âdeta ... bir *mondänik idüası* şekline girmisti. Bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde ... muvaffak olmak, bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu” (Karaosmanoğlu, 1972: 83). Doktor Turhan Tokgöz'ün anlattığına göre (aktaran Avcioğlu, 1962a) Millî Mücadele yıllarının mebusları, Muallim Mektebinin salonunda yerlere serilmiş yataklarda yatan, tabldottan 70 kuruşa yemek yiyen, senede 2 gün tatil yapan, mum ışığında sabahlara kadar çalışan kimselerdi. *Ankara'nın* kahramanlarından Murat Bey, işte bu mebuslardan birisiydi. Murat Beyin dönüşümü de Miralay Hakkı'dan farklı değildi. Murat Bey, büyük capta arsa spekülasyonlarından ve birkaç büyük taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından birisi haline gelmişti (Karaosmanoğlu, 1972: 84). Bu dönüşüm yalnızca Miralay Miralay Hakkı ve Murat Beyle mi sınırlıydı? Elbette, böylelerinin sayısı hayli fazlaydı. Yakup Kadri'nin sözleriyle “çoğu arsa spekülasyonlarıyla, komisyonculukla, müteahhitlikle ya da birtakım *mekân*lerle birden bire geniş bir mâişet seviyesine varmış insanlardan bilesik” bir muhitti Ankara (1972: 98)⁶. Oysa, daha Cumhuriyet kurulduktan birkaç yıl sonra, “Türk Ocağı'nın köşesinden eski Ankara Mahallesine doğru ilerledikçe her şey 50 yıl evveline dönüyordu” (Karaosmanoğlu, 1972: 107).

Karpiç ve Ankara Palas ile, Doğan Avcioğlu'nun “ihtilâlcî kadro” olarak tanımladığı ve normalde gerçek anlamda “halkçı” olması gerektiğini düşündüğü aydınlar, halk açısından ne anlam ifade ediyordu acaba? “İhtilâlcî”, yerli ve yabancı sermayenin güzide temsilcileriyle ve sefaretlerin

⁶ Yakup Kadri'nin bu saptaması, bir roman kurgusu olmanın ötesindedir. Nitekim o, siyasi hatıralarını topladığı eserinde, bu gözlemini tekrarlayacaktır: “... dünkü Millî Mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosunun ... kimi arsa spekülasyonları, kimi idare medisi âzalıkları, kimi taahhüt işleri, kimi de türlü türlü şekillerde komisyonculuk peşine düşmüş bulunuyordu” (1984: 100).

seçkin görevlileriyle Ankara Palas'taki asrîlik yarışında at başı giderken, ve bir yandan komisyonculuk, iş takipçiliği, arsa spekülasyonu gibi sermaye birikiminin envai çeşit koşullarında hakim sınıfların aleti olurken bunlardan bihaber, bu tür mekânlara başka bir dünya kadar yabancı "halk", dışarıdan fikir yürütüyordu. Yakup Kadri, halkın, Ankara Palas'taki suvare ve Cumhuriyet balolarına bakışını şöyle tasvir eder:

Bunları, ağırlaştırılmış birer sinema şeridi gibi seyre dalan yerliden ve köylüden sokak kalabalığı için[den] ... bir köylü, donu üstüne bir redingot eskisi giymiş ve bunun üstüne bir kuşak bağlamış acayip kıyafetli bir adam, yanındakine diyordu:

"Sen sanki, buradan bir şey gördün mü sanıyorsun? He, he, he... Aklına şaşayım."

Öbürü, siperi arkaya çevrilmiş kasketinin üstüne bir sarık geçirilmiş başını iki yana sallayarak cevap veriyordu:

"İçeride ne yaparlar bilirim emme, söylemem" diyor ve iki sıra bembeyaz dişlerini gösteren gülümsemesiyle sırtıyordu. Redingotlu adam, dirseğiyle kasketlinin böğrüne vurdu:

"Deyiver be... Ne biliyon, aha deyiver?..."

"Deyemem..."

Bunlar böyle bağdaşırken bir üçüncü söze karıştı. Bu, tknaz, babacan bir tipti:

"Ne var, bunu bilmeyecek be? İşte, ben deyivereyim: İçeride *tango* var." Dedi.

"*Tango* mu? Ne dedin, *tango* mu? He, he, he..."

"*Tango* da kim oluyor ki?" (Karaosmanoğlu, 1972: 86-87).

Baba Karpiç'in lokantası ise, halktan kimselerin zaman zaman içine "sızabildiği" bir mekândı. Funda Şenol'un derlediği bilgilere göre (1998: 93-94), Karpiç Lokantası, Ulus Meydanında, şimdiki Yüzüncü Yıl Çarşısının bulunduğu yerde faaliyet gösteriyordu. Karpiç'te, en kötü zamanlarda bile özel olarak getirtilen Yafta portakalı ve muz bulunuyordu. Burası, "Ankara'nın kaymak tabakası" ile bu tabakayla ilişki halinde bulunan yerli ve yabancıların müdavimi oldukları bir mekândı; gösterişli, servis kalitesi yüksek ve "sterilize"... Bununla birlikte sahip Baba Karpiç, "merhametli" bir adamdı; kimi zaman "fukara"ya lokantanın "bir köşesinde" yemek verirdi.

Fakat, fakara takımının, “ağır misafirler”i rahatsız etmemesi gerekiyordu. Onların köşesi, herkesten uzakta, göz hizasının dışındaydı!

Velhasıl, zaferden önce “cephe mekânı”nda çilekeş emekçilerle yan yana olan asker ve sivil aydın kadro, zaferden sonra Ankara Palas, Karpıç Lokantası gibi mekânlarda, sırtında yırtık yorgani, yün çoraplarının üzerinde geçirdiği iki partal lastikle tarlasına dönen köylüden uzak, yerli ve yabancı sermayedarlarla hemhal olmuş, asrılık yarışına girmişti

Kritik sorular şunlardır: “Kurtuluş”a önderlik eden kadronun, “kuruluş” sürecinde mesken tuttuğu mekânlar, Ankara Palas, Karpıç ve diğerleri, onun aklının çelindiği mekânlar mıydı? Bu kadronun geçirdiği dönüşüm, tesadüfi, uyanık olmamaktan kaynaklı bir dönüşüm müydü? Yoksa, Karpıç ve Ankara Palas türünden mekânlar, ülkelerin kapitalistleşme süreciyle birlikte yükselen mekânlar olarak siyasetçi, bürokrat, asker gibi aydınlarla hakim sınıflar arasındaki normal ilişkilerin tezahür ettiği yerler miydi?

Bu soruların tarihsel materyalist görüş açısına dayalı cevapları, başka Marksist araştırmaların yanı sıra, Korkut Boratav’ın erken dönem çalışmalarında ve Behice Boran’ın kimi analizlerinde verildi. İki soru şeklinde formüle ederek bu cevapları özetlemek gerekiyor.

İlk soru: Asker ve sivil aydın kadrolar Millî Kurtuluş Savaşı’ndan önce neden sosyal yaşantı ve ilişki bakımından halka yakındı? Ve ikinci soru: Zafer kazanıldıktan sonra asker ve sivil aydın kadro ile emekçi halk arasındaki kısmî yakınlık neden kopmuştu?

İlk soruya cevap: Kurtuluş Savaşı, Batılı devletlere karşı verilen bir varlık-yokluk savaşıydı. Bu nedenle aynı topraklarda yaşayan çok farklı sınıf ve kesimleri (Batılı sermayeyle ezelden beri işbirliği halinde olanlar hariç) bir araya getirebilmişti. Behice Boran’ın belirttiği gibi (1964: 8) savaşta, “askeri-sivil yönetici kadro ve genellikle aydın tabaka liderlik rolündeydi.” Arkalarında orta sınıflar vardı ve savaşta köylü-kentli halk dövüşüyordu. Yönetici kadro ve halk arasındaki kısmi kaynaşma, hayat seviyeleri ve tarzları bakımından oluşan yakınlık, bütünüyle savaş şartları gereği idi; başka türlü mümkün değildi. Bununla birlikte, savaş yıllarında yönetici rolündeki aydın kadro “memleketi kaldırmak için benimsediği ekonomik-sosyal ideolojiyle burjuvaziye bağlıydı” (Boran, 1964: 9). Bütün enerjisini ve düşüncesini “millî

iktisat-millî burjuvazi" yaratmaya hasretmiş olan İttihat ve Terakki kadrolarının içinden geliyor⁸, aynı idealleri paylaşıyorlardı.

İkinci soruya cevap: Zafer kazanıldığında, Millî Mücadelenin zafere ulaşmasında öncülük eden asker ve sivil aydın kadronun devletin yönetimini üstlenecek siyasi kadroları meydana getireceği ortaya çıkmıştı. Nitekim, bu kadrolar, devlet mekanizmasının kilit noktalarına geldiler. Henüz, iktisâden hakim toprak ve sermaye güçleriyle yüz yüze gelmemişlerdi. Bu bakımdan *yeni* kadrolardı. Türkiye tarihinin özel bir evresindeki bu durum, söz konusu kadrolara "tarafsız" ve "rasyonel" bir "egemen güç" görünümü kazandırıyordu (Boratav, 1974: 23-24). Fakat, Marx'ın belirttiği gibi "devlet iktidarı havada asılı durmaz" (1978: 125). Devletin genç siyasi kadrolarıyla hakim sınıfların yüz yüze gelmesi ve ilişkiye girmesi bir sınıf iktidarının kuruluş hikâyesi olur. Asker ve sivil aydınlardan oluşan kadrolar, bu hikâye içinde "burjuvazinin sınıf egemenliğini hazırlama aracından başka bir şey olmaz" (Marx, 1978: 124).

Burada, sözü edilen kadroların, Cumhuriyet tarihi boyunca bu rolü ne şekilde oynadıklarına girmek **gereksiz**. Devlet mekanizmasının kilit noktalarında bulunan kadroların, bütün Cumhuriyet yılları boyunca, hakim sınıflarla nasıl kader birliği ettikleri; yaptıkları neredeyse bütün düzenlemelerin, çıkardıkları neredeyse bütün kanunların hakim sınıflardan yana olduğu; bir sınıf olarak emekçilere, düşüncelerine, örgütlenmelerine ise boğucu bir tutum takındıkları bugün yeterince biliniyor.⁹ Biz, şimdi, bunu bir yana bırakarak, Kurtuluş Savaşına önderlik eden asker ve sivil aydın kadroyu tarihin motoru gibi görmenin; ona "doğal" olarak "ilerici" bir rol atfetmenin; Karpiçi, Ankara Palas'ı bu kadroların gerici ve çıkarıcılar tarafından kandırıldıkları, yozlaşmış/dıkları, mekânlar olarak kurgulamanın siyasal pratikler açısından sonuçlarına bakalım.

2) Siyasi ve pratik sonuçlar

Yön-Devrim Hareketinin, "kuruluş" ve "kurtuluş" a ait tarihsel süreç ve sınıf ilişkilerine ilişkin yukarıda kısmen gösterilen analizlerinin siyasi pratik

⁷ Bu konuda epeyce belgeyi de içeren doyurucu bir çalışma için bkz. (Toprak, 1995).

⁸ Kurtuluş Savaşı'nın lider ve Cumhuriyetin kurucu kadrosuyla İttihat ve Terakki kadroları arasındaki devamlılık konusunda ikna edici bir çalışma için bkz. (Zürcher, 1995).

⁹ Bunları bilmemizi sağlayan çok sayıda kaynak mevcut. Taner Timur'un erken dönem çalışmalarından birinin bir bölümüne gönderme yapmaktayım (Timur, 1997: 57-95).

acılarından sonuçları üç düzeyde incelenebilir. Bunlardan birincisi siyasal yaşama katılım biçimleriyle ilgilidir; ikincisi siyasal seslenme biçimleriyle; ve üçüncüsü de örgütlenme tarzıyla.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'nin kapitalistleşme sürecini olağan dışı bir durum, bir "kaza neticesi" gibi algılamak, Yöncüleri, "kayıbolan yılları hızla telafi" etme düşüncesine götürmüştü. Bu düşüncenin izleri, Doğan Avcioğlu'nun pek çok yazısında görülebilir. Örneğin, 1965 yılında yazdığı "Cumhuriyetin 42. Yılında" başlıklı yazısında şöyle der: "Cumhuriyetten beri geçen kırk iki yıl, bütün sorunlarını çözmüş ileri ve bağımsız bir Türkiye kurmak için bol bol yeterliydi. Yapamadık." Ve "Türkiye'nin daha uzun süre zaman israfına tahammülü kalmadığını" belirterek "toplumun azınlıktaki dinamik unsurları"na "demokratik devrim" çağrısı yapar (Avcioğlu, 1965). Avcioğlu'nun, burada, "toplumun azınlıktaki dinamik unsurları"ndan kastının, 42 yıllık Cumhuriyet tarihini "israf" ettiğine inandığı asker ve sivil aydın kadrolar olduğunu kestirebilmek güç değil. Onun, israf edilen yılları telafi edecek temel güç olarak da, aynı kadroları gördüğü malum. O nedenledir ki, Yöncüler, siyasal bir hareket olarak ortaya çıktıkları andan itibaren bütün enerjilerini, asker ve sivil aydınları kendi fikirlerine ve projelerine kazanmaya hasrettiler. Bunu, *Yön* Bildirisinden itibaren gözlemleyebilmek mümkün. Bu bildirinin can alıcı noktalarından biri, "Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan" kimselerin "bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri" saymasıdır (*Yön*, 1961).

Sınıflar arasındaki ilişki ve mücadelenin akıbetinin yalnızca ve ancak devlet ve orduda görev yapan "iç aydın"larla onlara "yön" verebilecek "dış aydın"lar arasında kurulabilecek kaynaşmaya bağlanmasının siyasal ve toplumsal yaşama katılım bakımından ana sonucu, dört duvar arasından entelektüel üretimdir. *Yön-Devrim* Hareketinin tartışmasız lideri konumundaki Doğan Avcioğlu, Türk siyasal hayatının en çalkantılı dönemlerinden birini, 1961-1970, neredeyse bütünüyle *Yön* ve *Devrim* dergilerinin bürolarında, sürekli okuyarak ve yazarak geçirdi. İlk eşi, Sevil Yurdakul, kendisiyle yaptığım görüşmede, Avcioğlu'nun tiyatroya gitmeyi bile zaman kaybı olarak gördüğünü anlatmıştı (Atılğan, 2000b). Emekçi sınıflarla, onların eylemleri ve örgütleriyle ilişkisi hiçbir zaman dönemin TÜRK-İŞ Başkanı Seyfi Demirsoy'un ötesine geçmeyen Doğan Avcioğlu'na göre, Türkiye'de bir işçi sınıfı örgütlenmesinden, bu yönde çaba

harcamaktan söz etmek, kendi sözleriyle, "Saint-Germain kahvelerinde görülen bir soyut işçi hayranlığı"ydı (1966). Yazmak dışındaki bir diğer pratik etkinliği, zaman zaman asker ve sivil aydınlara konferanslar vermektir. Elbette ki, siyasal hayata bu türden bir katılımı kosullandıran, toplumsal mücadelelerin ana kuvvetlerini toplumun iki azınlığına, gerici egemenler ve dinamik aydınlara bağlamaktan kaynaklanıyordu. Az sayıdaki asker ve sivil aydının Türkiye'nin geleceğini tayin edeceğini düşünmek, *Yön* aydınlarını yalnızca onlara yönelik bir siyasal faaliyete yöneltmişti.

Burada, bir noktaya daha dikkat çekmek gerekiyor. Aydınların siyasal ve toplumsal yaşama katılım biçimlerini belirleyen tek şey onların tarih ve toplum kavrayışları değildir. Yaşamın içindeki konumları da belirli bir tarih ve toplum kavrayışının benimsenmesini etkiler. İşçi ve halk hareketiyle herhangi bir organik ilişkisi olmayan, böyle bir ilişkiye yüz çeviren aydınların, işçi sınıfının dünya görüşüne bağlanmaları ve onun geliştiricileri olmaları son tahlilde ihtimâl dışıdır. Lenin'in, Gorki'ye yazdığı bir mektupta belirttiği gibi (1995: 210-214), aydınların işçi sınıfı mücadelesine ve dünya görüşüne katılabilmeleri için onu "görmek istemeleri, aşağıdan gözetlemeleri" de gerekir. Bu açıdan düşünüldüğünde, Yöncülerin işçi sınıfına karşı körlüklerinin, onların siyasal ve toplumsal yaşam koşullarıyla da yakından alakalı olduklarını anlayabilmek güç değildir.

Bütün bunları söylerken, Doğan Avcioğlu, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal gibi Yöncülerin Türkiye'de sosyalist fikirlerin yaygınlık kazanmasındaki rolünü, Türkiye sol hareketine yaptıkları katkıları görmezden gelmiyorum. Fakat Yöncülerin siyasal yaşama katılım biçimlerini sahip oldukları tarih ve toplum kavrayışının koşullandığını, siyasal yaşama katılım biçim ve konumlarının da belirli bir tarih ve toplum kavrayışını benimsemelerini etkilediğini vurgulamaya çalışıyorum.

Yön-Devrim Hareketinin, siyasal sesleniş biçimleri ve bu biçimlerdeki değişim de, doğrudan doğruya sahip olunan tarih ve toplum kavrayışıyla alakalıydı. Akım, *Yön* dergisi döneminde, geniş anlamda bir aydın hareketi yaratmaya yöneldiğinde sosyalist bir dille konuşabiliyordu. Hatta, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) sosyalizm sözcüğünü bir yandan kapatılma korkusu, bir yandan da emekçi sınıfların tepkisiyle karşılaşma endişesiyle, kullanmaktan

intina ettiği bir dönemde¹⁰ sosyalizmin bayraktarlığını Yöncüler yapıyorlardı. Fakat *Devrim* dönemi, siyasal sesleniş biçimleri bakımından akımın ayrı bir dönemidir. Bu dönemde sosyalizm sözcük olarak bile akımın dilinden neredeyse tümüyle çıkmış, Marksizmden asla bahsedilmez olmuştur. Akımın merkezî kavramı olan “devrim” ise, meşruiyetini, Kemalizmin “inkılâpçılık” ilkesinin “Türkçeleştirilmesi”nden almıştır.

Bu türden bir siyasal sesleniş biçimi, elbette, seslenilenin kim olduğuyula ilgiliydi. Yön-Devrim Hareketi 1969 Sonbaharı’ndan itibaren kesin bir iktidar hazırlığına girmiş ve ordu içindeki cuntalarla kurduğu ilişkileri giderek bir iktidar darbesine doğru yönlendirmeye başlamıştı. Buna “ihtilâl” de deniliyordu. Bu ihtilâl, onu hazırlayanlardan, 27 Mayıs’ta Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı, Osman Köksal’ın sözleriyle “fikir-kılıç kenetlenmesi”yle mümkün olabilecekti (Köksal, 1970). Öyleyse, ister istemez, “fikir sahibi” söyleyeceği her şeyi “kılıç sahibi”nin anlayabileceği, onun makûl bulacağı bir dille söyleyecekti. Bu konuda, çok değerli başkalarını atayarak tek bir örnek vermekle yetineceğim. Hikmet Özdemir, ölümünden kısa bir süre önce Doğan Avcıoğlu ile söyleşiler yapmış ve kuşkusuz bu söyleşiler sırasında konu, onun temel eseri *Türkiye’nin Düzen?*’ne de gelmişti. Özdemir, söz buraya geldiğinde Avcıoğlu’nun neler söylediğini şöyle aktarıyor:

... birkaç kez söz *Türkiye’nin Düzen?*’nden açıldığında, “kitabın beşinci bölümünde üç kalkınma yolunun anlatıldığını; aslında, sosyalist ve kapitalist yollardan başka bir üçüncü yolun bulunmadığını; orada sözü edilen ‘Millî Devrimci Kalkınma Yolu’ adlandırmasının 1971 öncesinin **özel koşulları** dikkate alınarak düşünüldüğünü” vurgulayarak belirtmişti (Özdemir, 1983: 103-104). [siyahlar benim]

Buradaki “özel koşullar”ın, “kılıç sahibi”nin özel koşulları olduğunu kestirebilmek güç olmasa gerek.

Gelelim, anlatılan tarihsel süreç ve sınıf ilişkileri analizlerinin Yön-Devrim Hareketinin örgütlenme metotlarını oluşturma biçimlerine.

¹⁰ Bu bilgi, o dönemde TİP’in en önemli yöneticilerinden birisi olan Sadun Aren ile yaptığım görüşmeden kaynaklanıyor (Atılğan, 2000a). Aren, kendisiyle yaptığım uzun görüşmede, bu partinin 1966 yılında yapılan Malatya Kongresi’ne kadar resmi belgelerinde “sosyalizm”i kullanmaktan kaçındığını anlattı.

Doğan Avcıoğlu, 12 Mart'tan önce, Rasih Nuri İleri ile yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti:

Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varabileceğimizi saptıyoruz... (İleri, 1998: 9-10).

“Devrimci bir Türkiye” kurabilmeyi, buradan “sosyalizm”e ulaşabilmeyi başarabileceğine inanan bir aydın grubu, bunu ancak zinde kuvvetleri yanına alarak gerçekleştirebileceğini düşünüyorsa, nasıl başaracaktır “zinde kuvvetler”i yanına almayı? Hele, bu aydın grubu, kapitalizm ve feodalizmin hâkim sınıflarının “zinde kuvvetler” olarak adlandırılan asker ve sivil aydınları, çeşitli şekillerde kurulan yakınlıklarla kendi yanına çekmeyi başardığını düşünüyorsa... (Evet, şimdi, Doğan Avcıoğlu'nun “Şişli, ihtilâlcî kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlama fırsatını kaçırmamıştır” sözlerini bir kez daha hatırlayalım.) Devrimci bir Türkiye'ye, sosyalizme ulaşmanın “zinde kuvvetler”in yana çekilmesiyle mümkün olabileceğini düşünen Yöncülerin, bu kuvvetleri yanlarına çekebilmesi, salon açarak, kız vererek olamazdı. Yöncüler, daha iyi bir Türkiye'ye, emekçilerin ezilmediği bir Türkiye'ye yürekten inanmışlar, bu inançlarının “kapitalist olmayan yol”dan gerçekleşebileceğini saptamışlar, son tahlilde kurtuluşun sosyalizmde olduğunu düşünmüşlerdi. Fakat Marksist bir fikrî platformla, acık, sosyalist bir programla ordunun komutanını, devletin bürokratını harekete geçiremeyeceklerini de çok iyi biliyorlardı. Öyleyse, geriye tek bir yol kalıyordu: onlara makûl görünmek, itimatlarını kazanmak ve yakınlaşmak.

İlhan Selçuk'un, 29 Ekim 1969'da, Albay Adnan Kaptan'ın evindeki cunta toplantısından çıktıktan sonra, o zamanlar bir ajan olduğunu bilmediği Mahir Kaynak'a söylediği şu sözler, bu açıdan değerlendirildiğinde son derece anlamlı ve çarpıcıdır: “Askerler bize itimat etsin yeter. Ondan sonra alacağımız bütün tedbirleri tasvip ederler. Onun için ben askerlere bir şey anlatmaktan ziyade onlarla dostluk kurmaya çalışıyorum” (Boğaziçi Yayınları, 1973 :84).

Doğan Avcıoğlu'nun, "alınacak bütün tedbirler"i zinde kuvvetlerin "tasvip edebileceği" bir program haline getirdikten sonra iktidara geleceği anı beklevişi ise son derece dramatiktir. Çizilen, öyle bir iktidarı ele geçirme stratejisidir ki, saat gibi işlemesi gerekir, bir dışıdaki aksama "devrimci bir Türkiye", oradan sosyalizme varacak bir Türkiye için bütün hesapları altüst eder. Fırtınadır de. Cuntayı tetikleyecek kişi olan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur son anda düğmeye basmaktan vazgeçince beklenen ihtilâl gerçekleşmemiş ve bir karşı-darbe Yön-Devrim Hareketinin siyasal alandan filen silinişine yol açmıştır.¹¹ Ve Doğan Avcıoğlu, oynadığı kumarı kaybetmiş olmanın kendisini ve düşüncesini siyasal alanın dışına fırlatmış anladığında, o zamanki çırağı Hasan Kaya Cemal'e şöyle diyebilmiştir: "Hasan ... bu iş bitti galiba! ... Nerede hata yaptık, bilemiyorum. Düşünüyorum, bulamıyorum" (Cemal, 1999: 255). Bu, bir tür sosyalizm anlayışına sahip olan siyasal bir aydın hareketinin, sosyalizme giden yolu "zinde kuvvetlerle" kurulacak yakınlığa, onların itimadını kazanmaya bağlayışının hazin öyküsüdür.

Fakat, işler yolunda gitseydi, bu öykü burada bitmeyecekti. Ne mi olacaktı? Karpıcı'te ve Ankara Palas'ta aklını çeldirerek "milli bir kapitalizm" inşa eden "ihtilâlcı kadro", bu kez onlara doğru "yön" verebilecek Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının yol göstericiliğinde işçi sınıfını ve halk güçlerini inşa edecekti! İşte, Doğan Avcıoğlu'nun "devrim programı"ndan can alıcı bir bölüm: "Devrimci rejim, tutucu güçler koalisyonunu etkisiz kılabilmek için, halk güçlerini inşa etmek ... durumundadır" (Avcıoğlu, 1970a).¹²

Sonuç

Yön-Devrim Hareketi, Türkiye tarihine ilişkin analizleri ve saptamaları, toplumsal yapı çözümlenmeleri, siyasi fikirleri, tabu yıkıcı radikal özellikleri ve günümüze devreden fikri özellikleri bakımından çok kapsamlı değerlendirmelere tâbi tutulması gereken siyasal bir aydın harekettir. Fakat benim bu kısa yapmaya yazıda çalıştığım şey, Yön-Devrim Hareketini belirli

¹¹ Siyasal tarihimizde 9 Mart Cuntası olarak bilinen bu gerçekleşmemiş darbenin tanıklara dayanan derslerle dolu öyküsü için bkz. (Birand vd., 1997: 165-187).

¹² Burada, Metin Toker'in, Doğan Avcıoğlu'na söylediği şu sözleri anmadan edemeyeceğim: "Sen bir odanın içinde oturup Türkiye'yi ihya edeceksin, odanın kapısındaki güvenliği radikal askerler sağlayacak, fakat onlar senin hiçbir işine karışmayacaklar, her şeyi senin bildiğin, istediğin gibi yapmana müsaade edecekler! 'Bu kaç gün sürer Doğan, kaç gün?' diye sorduğumu ve cevap alamadığımı hatırlarım" (Toker, 2000: 300).

bir noktaya odaklanarak ele almaktı. Bu nokta, akımın bir tarihsel süreç olarak Cumhuriyet dönemini ve bu döneme ait sınıf ilişkilerini analiz ediliyle iktidar perspektifi arasındaki ilişkiydi. O nedenle, akımla ilgili pek çok konuyu çerçeve dışında tuttum. İktidara gelselerdi nasıl bir düzen kurmak istediklerini, bunu yaparken ne gibi yollar izleyeceklerini gündeme getirmedi. Yöncülerin Cumhuriyet dönemine ilişkin süreç ve ilişki analizlerini eleştirirken bu eleştirilerimi de detaylı bir şekilde temellendirmedim; çünkü bu konuda bir yazı yazmıyordum. Öte yandan, Yön-Devrim Hareketini mümkün kılan tarihsel ve sosyal koşullar üzerinde de durmadım; bunu bir başka çalışmamda ele alacağımı umuyorum. Bu çalışmamda göstermek istediğim şey, tarihsel süreçleri sınıf karşıtlıkları ve ilişkileri üzerinden kavramayan bir siyasal akımın, siyasal projesini hayata geçirmek için sınıf mücadeleleri dışında yollara yönelmek durumunda olduğuydu.

Türkiye'de kapitalizmin devlet mekanizmasının kilit noktalarında yer alan asker ve sivil aydınlar eliyle yaratıldığını, bu yaratımın da yaratıcısının doğasına ters bir durum olduğunu düşünen Yön-Devrim Hareketi, sosyalist inançlarının gerçekleşmesinin ancak "zinde kuvvetler" olarak adlandırdığı bu kesimler sayesinde mümkün olabileceğine inanmıştı. Zinde kuvvetler uyandırılıp, doğru fikirlere kazanıldığında Türkiye'de işçi sınıfını yaratacak, dolayısıyla sosyalizmi inşa edecek koşullar oluşturulmuş olacaktı. Yön-Devrim Hareketinin siyasal faaliyetinin içeriğini belirleyen şey, işte bu tarih ve toplum kavrayıştı.

Kaynaklar

Atılgan, Gökhan (2001) *Kemalizmle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim* (basılmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

_____ (2000a) *Sadun Aren ile Görüşme*. Ankara: 11 Ekim.

_____ (2000b) *Sevil Yurdakul ile Görüşme*. Ankara: 3 Eylül

Avcıoğlu, Doğan (1970a) "Devrimi Bekleyen Sorunlar". *Devrim*, 2 (57): 1.

_____ (1970b) "Devrimci Ordu Gücü". *Devrim*, 1 (35): 1.

_____ (1970c) "Bu Sese Kulak Veriniz...", *Devrim*, 1 (25): 1.

_____ (1969), "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek...", *Devrim*, 1 (4): 1.

_____ (1966) "TİP'e Dair". *Yön*, 5 (168): 3.

_____ (1965) "Cumhuriyetin 42. Yılında". *Yön*, 4 (135): 3.

- _____ (1962a) "Kaynağa Dönüş", *Yön*, 1 (47): 3.
- _____ (1962b) "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 1 (36): 3.
- _____ (1961) "Kemer Sıkılım", *Yön*, 1 (1): 3.
- Boratav, Korkut (1974) *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek.
- Birand, Mehmet Ali vd. (1997) *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara: İmge.
- Boğaziçi Yayınları (1973) *Madanoğlu Cuntası. İddianame*. İstanbul: Boğaziçi.
- Boran, Behice (1964) "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", *Sosyal Adalet*, 1 (8): 5-8.
- Cemal, Hasan (1999) *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, İstanbul: Doğan.
- İleri, Rasih Nuri (1988) "Önsöz", *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Merdan Yanardağ içinde. İstanbul: Yalçın. 5-10.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984) *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim.
- _____ (1972) *Ankara*, İstanbul: Remzi.
- Köksal, Osman (1970) "İhtilâl..." *Devrim*, 1 (32): 3.
- Lenin, V. İ. (1995) *Mektuplar*, çev. Alaattin Bilgi, İstanbul: Evrensel.
- Marx, Karl (1978) *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Peking: Foreign Languages Press.
- Özdemir, Hikmet (1983) "Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni", *Yapıt*, 2 (47): 101-107.
- Şenol, L. Funda (1998) "İktidar Mücadelesinin Savaş Meydanı: Mekân. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Eğlence Mekânları", *Toplum ve Bilim*, 76: 86-103.
- Timur, Taner (1997) *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge.
- Toker, Metin (2000) "Doğan Avcıoğlu". Hikmet Özdemir içinde *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*. Ankara: Bilgi: 298-301.
- Toprak, Zafer (1995) *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- YÖN (1962) "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik Mi?", *Yön*, 1 (47): 12-14.
- _____ (1961) "Bildiri", *Yön*, 1 (2): 8.
- Zürcher, Erik Jan (1995) *Milli Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu. İstanbul: Bağlam.